



OPERA

MAGYAR ÁLLAMI OPERAHÁZ  
HUNGARIAN STATE OPERA

*Erkel Ferenc*

# Bánk bán

*(The Viceroy Bánk)*



## Tartalom

Alkotók és szereposztás	4
Cselekmény	6
<i>Szerelmese vagyok a történetnek...</i>	
- villámbeszélgetés Vidnyánszky Attila rendezővel	9
Történelmi hitelesség: Bánk bán igaz története	10
Zenei stílusok, a „nemzeti dalmű”-státusz és az egyetemes zenei érték	11
Katona vs. Egressy	14
Melyik az igazi Bánk bán?	16

## Contents

<i>Cast &amp; creative</i>	4
<i>Synopsis</i>	20
<i>I'm in love with this story...</i>	
- a brief interview with stage director Attila Vidnyánszky	23
<i>Historical accuracy: the true story of Bánk bán</i>	24
<i>Musical styles, the status of "national opera" and music of universal merit</i>	25
<i>Katona vs Egressy</i>	28
<i>Which is the real Bánk bán?</i>	29

*Erkel Ferenc*

# Bánk bán

*(The Viceroy Bánk)*

---

Opera három felvonásban, egy szünettel, magyar nyelven, magyar és angol felirattal

*Opera in three acts, with one intermission, in Hungarian, with Hungarian and English subtitles*

A produkció szövege és zenei anyaga a mű ős- és baritonváltozatának felhasználásával készült. *The text and musical material for the production have been created using both the original and the baritone versions of the work.*

Szövegíró *Librettist* **EGRESSY BÉNI, NÁDASDY KÁLMÁN**

Rendező *Director* **VIDNYÁNSZKY ATTILA**

Díszlettervező *Set designer* **OLEKSZANDR BILOZUB**

Jelmeztervező *Costume designer* **NAGY VIKTÓRIA**

Koreográfus *Choreographer* **KÖNCZEI ÁRPÁD**

Dramaturg **ORBÁN ESZTER**

Angol szöveg *English translation by* **ARTHUR ROGER CRANE**

Karigazgató *Chorus director* **CSIKI GÁBOR**

Bemutató: 2017. szeptember 9., Erkel Színház

*Premiere: 9 September 2017, Erkel Theatre*

II. Endre *Endre II* **SZEMERÉDY KÁROLY**

Gertrud **KOMLÓSI ILDIKÓ**

Bánk bán **KOVÁCSHÁZI ISTVÁN / LÁSZLÓ BOLDIZSÁR / PATAKI ADORJÁN**

Melinda **ZEMLÉNYI ESZTER / SZEMERE ZITA**

Ottó **HORVÁTH ISTVÁN**

Tiborc **SZEGEDI CSABA / KÁLMÁNDY MIHÁLY**

Petur bán **KÁLDI KISS ANDRÁS**

Biberach **CSEH ANTAL**

Királyi tiszt *A royal officer* **BÁTKI FAZEKAS ZOLTÁN**

Közreműködik a Magyar Állami Operaház Zenekara és Énekkara

*Featuring the Hungarian State Opera Orchestra and Chorus*

Karmester *Conductor* **CSER ÁDÁM / TEREMI DÁRIUS**

# Cselekmény

Történi Visegrádon és a Tisza partján a 13. század elején, II. Endre uralkodása alatt.

## I. felvonás

Míg Endre király hadban jár, Gertrud királyné mulatságot rendez meráni hívei szórakoztatására. Ottó, a királyné öccse, szemet vet Melindára, Bánk bán asszonyára. Petur bán, a „békétlen” magyar nemesek vezére rossz szemmel nézi a dorbézolást. A békétlenek óvatosságra intik őt, és bordalt követelnek tőle. Keserű dala után Petur elárulja társainak, hogy titokban Bánk után küldetett, hogy saját szemével lássa a kettős veszélyt, ami az országot és Melindát fenyegeti.

Ottó nyílt udvarlását Melinda hűvösen fogadja, s elborzad, mikor megérti, hogy Gertrud királyné maga is támogatná a viszonyt. Fájdalommal emlékszik hajdani boldogságára Bánkkal, és férje gyors visszatértét reméli. Ottó Biberachnak panasolja el sikertelen próbálkozását, aki épp a herceget akarja felhasználni terveikhez. Közben a király győzelmének híre érkezik, az udvar tánccal ünnepel.

Ottó feltartja a távozó Melindát, és újabb ostromba kezd. Bánk néma tanúja lesz annak, hogy Ottó Melinda előtt térdepel, s azonnal távozik: felesége határozott visszautasítását már nem látja.

Ezután Bánk és Ottó is Biberachtól kér tanácsot, aki Ottónak különféle porokat ad (hevitőt Melinda és altatót Gertrud számára), Bánknak pedig elárulja, hogy Ottó útját maga a királyné egyengette idáig. Bánk elhatározza, hogy a királytól kér elégtételt; a lovag hiába próbálja meggyőzni, hogy itt csak vesztes lehet. Bánk fájó szívvel gondol Melindára, míg Biberach Gertrud feletti közelgő győzelmének örül.

Lassan a mulatság is véget ér, Gertrud elbocsátja vendégeit. Melinda Bánk után vágyódik, hívei vigasztalják. Az asszony merész szavakkal adja a királyné tudtára, hogy nem kér az általa támogatott szabadosságból, amire Gertrud dühösen reagál. A Bánkot még távol tudó békétlenek bosszút esküsznek.

## II. felvonás

Bánk érkezik: a haza gondja és saját megtiport becsületének fájdalma emészti. Eldönti, hogy Gertrudhoz fordul, feltárja előtte az ország baját. Ekkor egy idős paraszt, Tiborc lép be, akit Bánk először útonállóknak vél, de a férfi homlokán lévő sebhely alapján ráismer: egy régi csatában ő mentette meg Bánk életét. Egy erszényt nyom az elgyötört ember kezébe.

Biberach érkezik a szörnyű hírral: Melindát meggyalázták, de az asszony is hamarosan megjelenik, az örület határán van. Bánk megátkozta gyermeküket, de Melinda könyörgése és az asszony hajdani szépségének és tisztaságának emléke végül megbocsátásra készíti, s arra kéri Tiborcot, kíséрге asszonyát – kit egy gyorsan szárnyaló nyíl rémképe üldöz – és gyermeküket a Tisza partján lévő várakába.

Bánk a kései óra ellenére Gertrud lakrészébe indul. A királyné számon kéri rajta hirtelen visszatértét, a nagyúr pedig a királynén azt, hogy a haza sérelmeit meg sem próbálta orvosolni. A királyné halállal fenyegeti Bánkot, aki erre Melinda becsületét is számon kéri rajta. Gertrud megátkozta őket és Ottót is. A nővére segélykiáltására belépő herceg Bánkot meglátván elmenekül. Gertrud tört ránt, de végül Bánk kerekedik fölül.

## III. felvonás

Tiborcot, Melindát és gyermekét a Tisza partján éri a vihar. Tiborc sürgeti az átkelést, Melinda azonban már nem fogja fel a külvilág jeleit. Tébolyult látomásaiban egy kismadár képében sejlik fel előtte önnön tragédiájának egy-egy mozzanata. Altatódalt énekel kisfiának, majd vele együtt a háborgó folyóba veti magát.

A palotában II. Endre és udvara Gertrud ravatalát állja körül. A királyi tiszt jelenti, hogy megölte Peturt, a királyné gyilkosát. Elmondja, hogy Gertrud asztalán egy levelet talált, melyben Bánk bán figyelmezteti őt a pártütés veszélyére. A betoppáné Bánk Gertrud koporsójára veti hatalmi jelvényét, és bevallja a gyilkosságot, de nem fogadja el, hogy a király ítélkezzen felette. Büntetését nem a király kezétől, hanem a Melinda és kisfia tetemével érkező Tiborc elbeszéléséből nyeri el: mindent elvesztett. Összeomlik, belehal a bánatba.



## Szerelmese vagyok a történetnek...

Villámbeszélgetés Vidnyánszky Attila rendezővel

**A próbafolyamat alatt mindvégig azt érezhettük, hogy a mű klasszikus volta ellenére semmit nem veszített a frissességéből, a benne felvetett problémák máig hatnak ránk. Mi teszi a *Bánk bánt* örökérvényűvé?**

Geopolitikai helyzetünkből adódóan sok más közép-európai néppel egyetemben be vagyunk szorulva két világ közé. Egyfelől van egy ázsiai indítatásunk, ázsiai gyökereink, másfelől pedig az örök vágyódásunk a Nyugat felé. A Nappal együtt mindig nyugat felé mozdultunk mi is, mint a vándornépek túlnyomó többsége. És ebből a helyzetből sok minden következik. Ez a kettőssége a létünknek: *már* nem vagyunk keleti, és *még* nem vagyunk nyugati nép. És ezek igazságok, világhoz való viszonyok, létformák, gondolatok a jövőről, amelyek nem ugyanazok keleten és nyugaton. Mi kicsit a villámhárító szerepét töltjük be, vagy pontosabban fogalmazva: rajtunk keresztül szikrázik ez az egész. És a *Bánk bán* erről szól. Hiszen az egyik oldalon ott van Gertrud és a merániak, akiknek megvan a maguk igazsága, és ez az igazság nyilván érvényes, a másik oldalon pedig ott a Bánk báni igazság, a Bánk báni világ, Petur igazsága, és ezek feszülnek egymásnak – több mint egy évezrede.

És mivel a geopolitikai helyzetünk valószínűleg nem fog változni – bár néha viccelődünk azon, hogy legalábbis a tengerig kellett volna tovább mennünk, nem pedig itt megállni –, ezért lesz ez a darab örökérvényű; vagy legalábbis, amíg magyar szó szól, addig a benne fölvetett problémák, kérdések és az azokra adott válaszokból fakadó drámai, tragikus végkifejlet érvényesek lesznek mindig.

**Az előadás nem is próbál igazságot szolgáltatni egyik félnek sem, inkább felmutatja a problémát.**

Nagyon nehéz is lenne igazságot szolgáltatni, mert tény, hogy Gertrud igazsága is igazság: a világ megélésének meráni módja. Az is egy érvényes történet lehet. A kérdés, hogy mennyire felel meg ez nekünk? És ha nem felel meg, akkor ez a találkozás mit vált ki? Azt, hogy mi adjuk föl a számunkra inkább megfelelő létformát, gondolkodásmódot? Idomulunk-e a másikhöz, vagy fellázadunk? És ez megy ezer éve... Mind a mai napig. Ezért

aktuális a darab, és ezért szeretem nagyon a színdarabot és az operaváltozatot is. Most rendezem negyedszerre, majd nemsokára a Nemzeti Színházban állítom színpadra a prózai művet, amit azután a kaposvári színházaknak is megrendezek – és nem győzők rácsodálkozni a mű pontosságára, illetve arra, hogy milyen szépen, egész shakespeare-i módon sikerült mindezt nem didaktikusan, hanem személyes történetek szintjén működtetni.

A most általam megfogalmazott gondolatokat lehetett volna plakátszerűen színpadra rakni, de itt egy gyönyörű féltékenységi drámában egy nagyszerű férfiú vívódása bontakozik ki. Egy hamleti alaphelyzetet bonyolít tovább egy csábító jelenléte, és ez szimbolikus: Melindán keresztül az a másik világ csábít az élet másfajta megélésére. Tehát egy shakespeare-i dráma az alap, ehhez társul egy erőteljes, helyenként egészen megrázó zene. Bár nem az én tisztem zenei elemzést adni, szerintem Melinda és Bánk bán kettőse egészen különleges, abban Erkel valami egészen sajátot – nem olasz vagy német mintából építkezőt – tudott megragadni.

*Az interjút Orbán Eszter készítette 2017 augusztusában*

## Történelmi hitelesség: Bánk bán igaz története

Meráni Gertrud királynének, II. Endre (András) feleségének meggyilkolása a magyar történelem jól dokumentált eseményei közé tartozik. A legkorábbi forrás a *Képes krónika* 1358-ból.

*„László király halála után huszonheted napra koronázták meg Andrást, május huszonkilencedikén, Pünkösöd napján. Felesége, Gertrud úrnő Németországból való volt, ettől nemzette Bélát, Kálmánt, Andrást és Szent Erzsébetet. De jaj! Kétségkívül az emberi nem elleni ösztönzésére a nevezett úriasszony a nagyságos férfiú, Bánk bán feleségét erőszakkal átadta valamelyik jövevény öccsének, hogy megbecstelenítse. Ez okból a Bor nemzetségéből eredett Bánk kardjával keservesen kiontott a királyné vérét, súlyos sebet ejtett rajta, és az Úr 1212-ik évében megölte. Testét a szürke barátok pilisi monostorában*

*temették el. Halála miatt siralom hangzott egész Pannóniában, és Bánk bán minden nemzetségében irtóztató, szörnyű vérontás következett.”<sup>1</sup>*

További forrásokból és későbbi kutatásokból kiderül, hogy az összeesküvők 1212. szeptember 28-án, a pilisi erdőben ütötték rajta a királynén, azonban motivációjuk tisztán politikai természetű volt. A gyilkosságot sem maga Bánk, hanem Simon vagy Petur követhette el. Valószínűleg Melinda megbecstelenítése mint motiváció és Bánk bosszúállása bő egy évszázaddal később, a lánya megbecstelenítéséért bosszút álló Zách Felicián esete után épült be a történetbe. A gyilkosság miatt a galíciai hadjáratról visszatérő Endre végül egyedül Peturon bosszulta meg felesége halálát: ami Katona drámájában és Egressy szövegkönyvében tragikus félreértés, kivételesen hiteles történelmi tény.

## Zenei stílusok, a „nemzeti dalmű”-státusz és az egyetemes zenei érték

Erkel tudatos dramaturgiai döntések mentén használja a zenei stílusokat a *Bánk bán*-ban: az udvar idegen környezetét ábrázoló franciás-olaszos zenével szemben a magyar hang a II. felvonástól kerül túlsúlyba, amikor már a nemzeti tragikumot hordozó szereplőpáros tölti ki a dráma terét. Melinda II. felvonásbeli színrelépésétől a nagy Melinda-Bánk-kettősön keresztül egészen a Tisza-parti jelenetig csaknem végig a verbunkos alapú magyaros zene uralkodik. A legfontosabb, hogy Erkelnek ebben a műben sikerült először homogén zenei nyelvvé összefogni a különböző stíluselemeket, és a hangszeres eredetű idiómát is énekelhetővé tudta tenni. Ábrányi Kornél véleménye szerint a *Bánk bán* „nemcsak mint kizárólagosan magyar dalmű, de mint valódi művészi beccsel bíró zenemű is méltó helyet foglal el az összes zeneirodalomban.”<sup>2</sup> Erkel egyetlen írásos megnyilatkozásából is kitűnik, hogy a nemzeti stílusokat egy egyetemes zenei nyelv dialektusainak tekintette. Az öröklési jelenet mindvégig magyaros anyaga (az „Álmodj szelíden” altatótól az „Árad

<sup>1</sup> *Képes krónika*, fordította Geréb László, Budapest: Magyar Helikon, 1971, 120-121.

<sup>2</sup> *Zeneészeti Lapok*, 1861. március 13., 191-192.



a fény" téboly-apoteózisáig) és a háromrészes olasz ária típusa, illetve ugyanezen áriatípus és a csárdás háromtagú, fokozódó tempójú szerkezete közötti rokonság éppúgy jellemzi az 1850-es évek nemzeti „stíluskompromisszumát”, mint amennyire tanúskodik a 19. században magyarosnak tekintett zenei nyelvnek a Nyugat zenéjével való összemérhetőségéről.<sup>3</sup>

## Katona vs. Egressy

Egressy meglehetősen szabadsággal bánik a drámaszöveggel, olykor egymástól távol eső helyeket köt össze, máskor szöveget cserél szereplők között. Legnagyobb költői teljesítménye, hogy a drámában egyszer felbukkanó nyílmotívumot az operában korán bevezeti, majd a Melinda-Bánk-duettben s végül a Tisza-parti jelenetben tragikus jelképpé bontja ki.

Vidnyánszky Attila rendezésében színpadi akciókban minden megtörténik, ami Katona darabjában fontos szerepalkotó vagy motivációs elem, de az Egressy-librettóban nem kapott helyet. Az Ottó csábításának korábban engedő, a hercegre még mindig szerelmes meráni Izidóra végig követi szerelmét; az intrikus Biberach is elnyeri méltó büntetését a herceg kezétől. A rendező ugyanakkor szakít azzal a hagyománnyal, mely szerint II. Endre nem gyakorol kegyelmet a bán felett, s a tett önmagától fordul visszájára és temeti maga alá elkövetőjét. Bánkot valóban nem a királyi kezétől éri büntetés, de épp fájdalomának súlya az, ami a királyi kegy gyakorlását motiválja.

<sup>3</sup> A zenei elemzés Dolinszky Miklósnak a *Bánk bán* kritikai kiadásához írt *Bevezetés* című tanulmányából sűrített anyag, jelöletlen szó szerinti idézetekkel.





# Melyik az igazi Bánk bán?

## Ősváltozat, baritonváltozat, Nádasdy-átdolgozás

Erkel Ferenc 1861-ben bemutatott *Bánk bánjának* már a szerző életében több változata forgott közkezen, ahogy ezt a kritikai kiadás Bevezetőjében Dolinszky Miklós is tárgyalja. Az ún. autográf változat és pl. a kolozsvári előadás partitúrája között is jelentős különbségek vannak, részint a szerző saját döntése, részint a színházi működésből következő változtatások nyomán. (Arról most ne is ejtsünk szót, hogy a hangszerelést részben bizonyosan fiára, Gyulára bízta a szerző, sőt a később kihúzott táncbetétek egy részét is ő szerezte: ez vajon a puristák szerint csorbitja a mű érvényességét?)

A mű egyre mélyrehatóbb átdolgozásai előtt is egyik fia, Sándor nyitott utat, aki később zeneszerzői és karmesteri tapasztalatára hagyatkozva többször „belenyúlt” a partitúrába. Tette mindezt, ahogy Szacsvai Kim Katalin fogalmaz, *„a beavatottak természetességével, ugyanakkor a mindenkori operai gyakorlat által felhatalmazva”*.

Az opera 20. századi átfogó átdolgozását még Radnai Miklós direktor kezdeményezte, de korai halála miatt már nem láthatta Nádasdy Kálmán és Rékai Nándor verzióját, ami már Márkus László igazgatása alatt készült el. Az átdolgozásról szóló értesítéseket heves hírlapi vita kísérte. A sajtó különösen azt az elképzelést vitatta, hogy a címszerepet bariton hangra kívánják transzponálni. Rékai meggyőződéssel vallotta, hogy Erkel csak a korizlésnek engedve írta tenorfekvésben Bánk szerepét. Márkus László azzal érvelt, hogy a *Hunyadi László* esetében az Erkel család nem emelt kifogásokat bizonyos transzpozíciók ellen. Végül Kodály is megszólalt a vitában: *„Mindazok, akik előtt Katona József Bánk bánjának alakja lebegett, alighanem már annak idején is meglepetéssel fogadták, hogy az operában tenoristára bízták ezt a főszerepet, amely sokkal inkább komor, mély hangú énekest kívánna... Lehetségesnek tartom, hogy Bánk bán valódi karaktere ezzel a változtatással csak még szembetűnőbb lesz.”*

Bánk tehát a hőstenor helyett egy – mondjuk – Verdi operáiból ismerősebb, súlyos baritonra alakul ebben a verzióban, melyben 13 éven át Palló Imre aratott sikert a címszerepben. A Bánk szerepének hangfekvése körüli viták mellett a kulturális közvéleményben szinte szó sem esett az alapvető dramaturgiai, szöveg- és zeneszintű változtatásokról, melyek az operát közelebb vitték Katona eredeti művéhez, s élesebben mutatták be a két nemzet közti feszültséget, de teljesen átalakították Erkel operastruktúráját. Végül 1953-ban, ezen szerkezeti átalakítások megtartása mellett

készült el az a verzió, amelyben Bánk és Tiborc szerepét visszaállították az eredeti hangnembe, s melynek bemutatóján Simándy József öltötte magára a nagyúr jelmezét, s lett nemzedékek számára emblemikus megformálója a szerepnek.

1953 óta több mint 60 év telt el, egy egész emberöltő, így nem meglepő, ha az átdolgozott tenorváltozatot fogadják el legtöbben autentikusnak, annak ellenére, hogy ez, mint a fenti pár sorból is kitűnik, nem ilyen egyértelmű. Ahogy Dolinszky Miklós fogalmaz: *„Ha a mai operalátogató megérti, hogy Erkel-Egressy operájára és a kiváló muzsikus-triász modernizált változatára mint két önálló műre érdemes tekintenünk, akkor nem fogja feltenni a »melyik jobb?« megválaszolhatatlan kérdését.”* Az ezredforduló óta több kísérletet tettek az ősváltozat „rehabilitására”, komoly sikerrel. Az Opera 2017-ben bemutatott produkciója izgalmas vállalkozás: zenei- és szöveganyaga az ősváltozat zenei és dramaturgiai felépítését megőrizve emeli be a baritonváltozat néhol érzelmesebb, gyötrődőbb, súlyosabb Bánk-figuráját, egy új, eddig ismeretlen változatot hozva létre.



# Synopsis

Setting: Visegrád and the banks of the River Tisza in the early 13th century, during the reign of King Endre II

## Act 1

While King Endre is off at war, Queen Gertrud is entertaining her Meranian retainers with an evening of merrymaking. There, Melinda, the wife of the viceroy Bánk bán, attracts the eye of the queen's younger brother, Ottó. Petur bán, the leader of the "restive" Hungarian noblemen, looks on the festivities with disdain. The malcontents warn him to be careful and ask him to sing a drinking song. After delivering his resentful song, Peter tells his companions that he has secretly sent a messenger after Bánk to ask him to come back and see, with his own eyes, the double threat looming over the country and his own wife, Melinda.

Melinda reacts coldly to Ottó's public courtship and is appalled to realise that Queen Gertrud herself is willing to support the liaison. Pained, she recalls her earlier happiness with Bánk and hopes for her husband's swift return. Ottó complains about his lack of progress to Biberach, who wishes to make use of the duke for his own designs. Meanwhile, news arrives of the king's victory, and the court celebrates with dancing.

Ottó detains the departing Melinda and resumes his advances. Bánk watches in silence as Ottó kneels before Melinda. He leaves in haste, before he can witness his wife's firm rejection of the prince.

Then both Bánk and Ottó ask for advice from Biberach, who gives Ottó various powders (an aphrodisiac for Melinda and a sedative for Gertrud). To Bánk, however, he reveals that Ottó's path thus far has been cleared by the queen herself. After Bánk decides to seek redress from the king, the knight attempts to convince him that he has no chance of success. His heart aching, Bánk thinks of Melinda, while Biberach exults in his approaching victory over Gertrud.

The festivities gradually conclude, and Gertrud dismisses her guests. Longing for Bánk, Melinda is comforted by her retainers. Boldly, she tells the queen that she does not wish for the licence that she has offered, provoking an angry response from Gertrud. Believing Bánk to be far away, the malcontents swear to avenge him.

## Act 2

Bánk arrives, consumed with pain over the country's woes and his own damaged honour. He resolves to approach Gertrud and reveal the country's problems to her. Right then, the elderly peasant Tiborc enters. At first, Bánk takes him for a bandit, but then recognises a scar on the man's head: Tiborc once saved Bánk's life in a long-ago battle. He presses a purse into the haggard man's hand. Biberach arrives with horrible news: Melinda has been dishonoured. Soon, the distraught woman herself appears, on the brink of madness. Bánk curses their child, but Melinda's pleading and the memory of her old beauty and purity compel him to forgive her. He then asks Tiborc to accompany his wife – who is being tormented by an awful vision of a swiftly flying arrow – and their child to his castle on the bank of the Tisza. In spite of the late hour, Bánk heads for Gertrud's chambers. The queen demands an explanation for his sudden return, while he calls her to account for not even attempting to remedy the country's wounds. After she threatens him with death, Bánk also holds her responsible for Melinda's lost honour. Gertrud curses Bánk, Melinda and Ottó. The latter enters upon hearing his sister's cries for help, but flees at the sight of Bánk. Gertrud draws a dagger, only to be overpowered by Bánk.

## Act 3

A storm overtakes Tiborc, Melinda and her child on the banks of the Tisza. Tiborc urges for them to cross, but Melinda is no longer aware of the world around her. Her own tragedy returns to her in a series of deranged hallucinations of a little bird. She sings a lullaby to her little son and then casts herself into the raging river with the boy in her arms.

In the palace, King Endre and his court are gathered around Gertrud's catafalque. A royal officer reports that he has killed Petur, the queen's murderer. He describes how he found a letter on Gertrud's table, in which Bánk bán warned her of the danger posed by the faction. Bánk enters and tosses his chain of office, the badge of his authority, onto Gertrud's coffin. He admits to the murder, but will not accept the king's judgement over him.

His punishment is delivered not by the king, but by the story told by Tiborc, who has arrived with the bodies of Melinda and their son. He has lost everything.

He breaks down and dies of grief.



## I'm in love with this story...

A brief interview with stage director  
Attila Vidnyánszky

**Throughout the rehearsal process, we felt that this opera, in spite of being a classical piece, has not lost any of its freshness, and that the problems it addresses continue to impact us today. What makes *Bánk bán* so timeless?**

Due to our geopolitical position in Hungary, we – together with many other Central European peoples – are stuck between two worlds. On the one hand we have our Asian origins, Asian roots, and, on the other hand, our eternal yearning towards the West. We have always been moving to the west along with the sun, just like the vast majority of migrating peoples. And this situation brings all kinds of results. A duality of self: we are *no longer* Eastern, but *nor are we yet* Western. There are truths, attitudes to the world, forms of existence and ideas about the future that are not the same in the East as in the West. To some extent, we play the role of a lightning rod, or to put it more precisely: all of these issues shoot through us like sparks. And this is what *Bánk bán* is about.

This is because, on the one side, there is Gertrud and the Meranians with their own truth, and this truth is obviously a valid one, while on the other side, there is Bánk bán's truth, Bánk bán's world and Petur's truth – and these two sides have been straining against each other for more than a thousand years now.

And as our geopolitical situation is not likely to change – even though we sometimes like to joke that, instead of stopping here, we should have pressed onward at least until we reached the sea – the message of this opera will remain relevant for eternity, or at least as long as the Hungarian language is spoken, and the problems and questions that are raised in it and the answers that emerge from its dramatic and tragic conclusion will always be valid.

**The production does not attempt to dispense justice to either party, preferring instead to simply present the problem.**

And it would be very difficult to dispense justice, because it is a fact that Gertrud's truth is also a truth: the Meranian way of living life. This too can be a valid story. The question is, to what extent is it suitable for us. And if it isn't suitable, then what will be the result of this encounter? Does it mean that we should give up the form of existence

and way of thinking that is more suitable for us? Should we conform to the other one or should we rebel? And this has been going on for a thousand years... even up to the present day. This is the reason why this opera is timely today and why I like both the stage play and the opera adaptation so much. This is the fourth time I've directed it, and I'm also going to be staging the spoken-word play at the National Theatre soon too, which I'll then direct for drama students in Kaposvár – and I can't help admiring the precision of the work and the fact of how it was possible to make it all work so well, in a really Shakespearean way, without being didactic, but at the level of personal stories. The thoughts I've just formulated into words could have been presented on the stage in a pithy manner, but here the internal struggles of a great man develop into a beautiful drama of jealousy. A situation that is Hamlet-like at heart is complicated further by the presence of a seducer, and this is important symbolically: through Melinda, this other world tempts us to live life in a different way. So the core is a Shakespearean play, which is accompanied by powerful and sometimes thoroughly moving music. Although it isn't my role to provide musical analysis, I find Melinda and Bánk's duet to be truly remarkable. In it, Erkel was able to capture something that was totally his own and not constructed on Italian or German models.

*The interview was conducted by Eszter Orbán in August 2017*

## Historical accuracy: the true story of Bánk bán

The assassination of Queen Gertrud of Merania, the wife of the Hungarian king Endre II, whose name (meaning "Andrew") is sometimes written "András", is one of the well-documented events of Hungarian history. The earliest source is the *Chronicon Pictum* ("Illustrated Chronicle") dating from 1358. "András was crowned on the twenty-seventh day after the death of King László, on the twenty-ninth of May, on Pentecost. His wife, Lady Gertrud, was from Germany, and she gave birth to Béla, Kálmán, András and Erzsébet (Saint Elizabeth of Hungary). But alas! No doubt instigated by the enemy of humankind, the aforementioned lady forcibly gave Bánk bán's wife to one of her newly arrived younger brothers so that he could

*dishonour her. This was the reason why, in the year of our Lord 1212, Bánk, a descendant of the Bor clan, bitterly shed the queen's blood with his sword, inflicting a serious wound on her so that she was killed. Her body was buried in the Franciscan monastery in the Pilis Hills. Her death elicited mourning all around Pannonia and resulted in horrible and hideous bloodshed among all of Bánk bán's relations."*<sup>4</sup>

Additional sources and subsequent research reveal that the conspirators attacked the queen in the forest of Pilis on 29 September 1212, but that the motivation for the assassination was merely political. The murder was not committed by Bánk himself, but by either Simon or Petur. The elements of Melinda's defilement as the motivation and Bánk's revenge were most likely incorporated into the story more than a century later, borrowed from the tale of Felicián Zách, who avenged the violation of his daughter. Returning from a military campaign in Galicia because of the murder, Endre punished only Petur for his wife's death. In this respect, what in József Katona's play and Béni Egressy's libretto is a tragic misunderstanding, was actually – quite exceptionally – an authentic historical fact.

## Musical styles, the status of "national opera" and music of universal merit

Erkel uses various musical styles in *Bánk bán* according to conscious dramaturgical decisions: in contrast with the French-Italian music representing the foreign environment of the royal court, the Hungarian sound prevails from Act 2, when the two characters conveying the tragic national fate fill the dramatic space. From Melinda's appearance on stage in Act 2 and the grand Melinda-Bánk duet to the Tisza River scene, Hungarian-style music based on the *verbunkos* genre predominates almost through to the end of the opera. The most important factor is that it is this work in which Erkel first managed to both combine the elements of various styles into a homogeneous musical language and to make these originally instrumental idioms singable. In the view of Kornél Ábrányi, *Bánk bán* "occupies

<sup>4</sup> *The Illustrated Chronicle [Képes krónika]*, Budapest: Magyar Helikon, 1971, 120-121.



a worthy place in the world's musical literature not simply as an exclusively Hungarian opera, but also as a musical work of genuine artistic merit."<sup>5</sup> Erkel's only written declaration on the issue reveals that he regarded national styles as dialects of a universal musical language. The kinship between the thoroughly Hungarian material of the "mad scene" and its three-part Italian aria structure (from the lullaby *Álmodj szelíden* ("Dream Gently") to the apotheosis of insanity of *Árad a fény* ("A Flood of Light") and the identical aria type and three-part structure of the *csárdás*, with its accelerating tempo, are just as characteristic of the national "stylistic compromise" of the 1850s as what is evidenced by the compatibility of the musical language that was regarded as Hungarian and Western European music in the 19<sup>th</sup> century.<sup>6</sup>

## Katona vs Egressy

Béni Egressy treats the text of the play with considerable liberty, sometimes connecting far-flung locations to each other, and other times switching the lines of different characters. His greatest poetic achievement is the early introduction of the motif of the arrow, which appears only once in the play, but which in Egressy's hands re-emerges in Melinda and Bánk's duet and eventually develops into a tragic symbol in the River Tisza scene.

The events on the stage in Attila Vidnyánszky's production contain all of the important character development and motivational elements from József Katona's play that were not included in Egressy's libretto. Isidora, the still love-smitten Meranian who succumbed to Otto's seductions earlier on and keeps following him around; the intriguer Biberach also receives the punishment he deserves from the prince. At the same time, the director does break with the tradition of having the king not grant clemency to the viceroy, meaning that Bánk's deed turns back on him of its own accord and buries the perpetrator under its own weight. In fact, Bánk is not punished by any action by the king, but it is precisely the gravity of his pain that prompts the king to show mercy.

<sup>5</sup> *Zenészetí Lapok*, 13 March 1861, 191-192.

<sup>6</sup> The musical analysis is condensed from Miklós Dolinszky's essay *Introduction* to the critical edition with unmarked quotations.

## Which is the real Bánk bán?

### Original version, baritone version, Nádasdy's adaptation

Ferenc Erkel's *Bánk bán*, which was premiered in 1861, was presented in several versions even during the composer's lifetime, as Miklós Dolinszky explains in his introduction to the critical edition. There are considerable differences between the scores of the so-called autograph version and that of the Kolozsvár (Cluj-Napoca) premiere, for example, partly because of the composer's own decisions and partly due to changes resulting from developments in the way theatre functions. (Not to mention the fact that the composer probably assigned the task of finishing part of the orchestration to his son Gyula, who even composed some of the dance interludes that were omitted later, begging the question of whether this harms the validity of the work in the view of purists?) It was another one of his sons, Sándor, who opened the path to ever more profound revisions of the opera when he later "tinkered" with the score several times, relying on his experience as a composer and conductor. All this he did, as Katalin Szacsvai Kim puts it, "*with the naturalness of an initiate and, at the same time, empowered by the general operatic practice of the day*". In the 20th century, it was the Opera's general director Miklós Radnai who initiated the comprehensive revision of the opera, but his early death prevented him from seeing Kálmán Nádasdy and Nándor Rékai's version, which was finished under the directorship of László Márkus. The news of the revision resulted in heated debates in the press. In particular, the press disputed the idea of transposing the title role to baritone voice. Rékai expressed his conviction that the only reason Erkel had composed the part of Bánk for a tenor was to accommodate the tastes of the era. Márkus argued that, in the case of *Hunyadi László*, the Erkel family had not objected to certain transpositions being made. Eventually, even Zoltán Kodály weighed into the debate: "*Those who have gone to the Opera House with an image of József Katona's character of Bánk bán already in their minds might have been surprised to find a tenor singing this principal role that would seem much more suited to a sombre and deep-voiced singer... I believe it possible that, with this choice, the true character of Bánk bán will be made even more striking*." In this version, Bánk is transformed from a heroic tenor into a grave baritone, something which might be familiar from, for instance, the operas of Verdi. Imre Palló sang the title





role of this version for 13 years with great success. Aside from the debates about the voice type for the role of Bánk, public cultural opinion had hardly anything to say about the fundamental dramaturgical, textual and musical changes that brought the opera closer to Katona's original play and presented the tension between the two nations more strikingly while also profoundly changing the structure of Erkel's opera. In 1953, a new version was created that maintained the structural changes while restoring Bánk and Tiborc to their original voice types. At the premiere, it was József Simándy who donned the costume of the viceroy and became an emblematic portrayer of this role for generations to come. More than 60 years have passed since 1953, an entire lifetime, and therefore it is not surprising that most people accept the revised tenor version as authentic in spite of the fact that, as we have seen above, this is not necessarily so clear. As Miklós Dolinszky wrote: "If the opera-goers of our era could understand that the opera by Erkel and Egressy should be seen as a separate work of art from the modernised version by this excellent trio of musicians, then they would not ask the unanswerable question 'Which one is better?'" There have been several – highly successful – attempts since the turn of the millennium to "rehabilitate" the original version. The Opera's new 2017 production is an exciting enterprise: its musical and textual material preserves much of the musical and dramaturgical structure of the original version, but also includes the sometimes more emotional, suffering and sombre figure of the baritone Bánk, thus creating a new and novel version.

**Felelős kiadó** *Responsible publisher:* **Dr. Ókovács Szilveszter**  
**a Magyar Állami Operaház főigazgatója** *General Director of the Hungarian State Opera*  
**A műsorfüzetet írta és szerkesztette** *The programme booklet was written and edited by* **Orbán Eszter**  
**Angol fordítás** *English translation:* **Hegedűs Gyula, Arthur Roger Crane**  
**Fotók** *Photos:* **Berecz Valter, Csibi Szilvia, Kummer János, Nagy Attila**  
**Képszerkesztő** *Photo editor:* **Iványi Jozefa**  
**Első kiadás:** 2017 *First published in* 2017  
**Frissített kiadás:** 2025 *Revised edition:* 2025



Bátki Fazekas Zoltán, Szemerédy Károly

---

STRATÉGIAI PARTNEREK  
*STRATEGIC PARTNERS*



---

ARANY FOKOZATÚ TÁMOGATÓK  
*GOLD LEVEL SPONSORS*



**BOSCH**

**rexroth**  
A Bosch Company

DR. FEITH ZOLTÁN

